
FRANSIZ DEVRİMİNİN OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNE ETKİSİ ve SONUÇLARI

*

Hüseyin Emiroğlu*

ÖZET

Balkan yarımadası, 15. yüzyıl sonunda bütünüyle Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti altına girerken, Batı Avrupa'da bir dizi devrimsel gelişmeler dönemi başlamıştı. Osmanlı merkezî hâkimiyetinin Balkanlarda yarattığı 'sosyal devrim' ve 'millet sistemi'nin sağladığı olanaklar, Balkan halklarının refah düzeyinde büyük bir artışa yol açmıştır. Bu yüzden Balkan halklarından, 17. yüzyıl sonuna kadar, Osmanlı Devletine karşı önemli bir isyan hareketi meydana gelmemiştir. Çok uzun bir savaşım sonrasında kurulan Vestfalya Düzeni, Batı ve Orta Avrupa'da 'millî devlet' sistemini temel alırken; burjuva sınıfı, yeni dönemin en önemli aktörü olarak ortaya çıkmıştır. Burjuvazi, 14 Temmuz 1789'da Fransa'da eski rejimi devirerek, büyük ekonomik gücüne siyasal bir temel kazandırdığı yeni rejimi kurmuştur. Yeni rejim, siyasal meşruiyetini, Tanrısal kökenli olmaktan çıkararak, halka dayandırmıştır. Fransız İhtilalinin ortaya koyduğu, 'millet egemenliği', 'millî irade' kavramları ve 'milliyetçilik' ideolojisi, öncelikle Kıta Avrupa'sındaki dengeleri derinden sarsmıştır. Napolyon savaşları, söz konusu kavramları tüm Avrupa halkları arasında yaygınlaştırmıştır. Fransız İhtilalinin ortaya koyduğu kavramlar, Avusturya İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu gibi çokuluslu siyasal yapılar üzerinde büyük etki doğurmuştur. Osmanlı öncesi dönemde,

---

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. hemiroglu9@gmail.com

geçirmiştir (Armaoğlu, 1999, 54-55). Hâkimiyeti altına aldığı topraklarda İtalyan ulusçuluğunu tahrik eden Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ile de komşu olmuştur (Ateş, 1989, 134). Bu tarihten itibaren, Fransız İhtilali'nin fikirleri Osmanlı Devletinin Balkan topraklarına sıçrayacaktır. Napolyon, Fransa'nın hâkimiyeti altına giren bölgede ekonomik, hukukî düzenlemeler yapmış; gelecekteki milliyetçi çabalara, 'İlirya hareketi' çerçevesinde bütünleştirici bir ideolojik temel sağlamaya çalışmıştır (Balkan halkları arasında İlirya hareketi eksenli milliyetçi tahrikler için bkz. Wolf, 1956, 74-75; West, 1982, 120-121). Yedi Ada'yı alan Fransa, Mora yarımadasında Yunanları ve Arnavutluk'ta Arnavutları Osmanlı merkezî yönetimine karşı kışkırtacaktır (Soysal, 1999, 173).

Balkan halkları, 17. yüzyıl sonuna kadar, Kıta Avrupa'sında da varolduğu üzere, Osmanlı siyasi yapısına büyük oranda 'negatif' bir anlam yüklemişlerdir (Timur, 1998, 183-185; Todorova, 2003, 157-158). Norman Itzkowitz, söz konusu dönemlerde, Balkan halklarının Osmanlı Türklerine bakışı konusunda şu değerlendirmeyi yapmaktadır: '(...) Osmanlılar Balkan halklarını boyundurukları altına aldıkları zaman, söz konusu halklar bu yönetimi eski hükümdarlarının yönetiminden daha hafif buldular. (...) Yerel halklar artık eskisinden daha hafif bir vergi yükü taşıdıklarını ve ibadetlerini özgürce yapabildiklerini, can ve mal güvenliğine sahip olduklarını gördüler' (Itzkowitz, 2000, 52). Ancak 15. yüzyıldan itibaren Kıta Avrupası ölçeğinde her alanda yaşanan değişim ve dönüşümler, Aydınlanma Düşüncesi ve Fransız İhtilalinin ortaya koyduğu kavram ve ilkelerle birleştğinde, Balkan halkları üzerinde kademeli bir etki doğurmuştur (Ortaylı, 2000, 59-60). Osmanlı tarih araştırmalarının en önemli isimlerinden İlber Ortaylı'nın, Osmanlı Devletinin Balkan yarımadasında yaşayan halklar arasındaki ulusalcı hareketlerin 1789 Fransız İhtilalinin doğrudan sonucu olmadığı tespiti son derece önemlidir. Ortaylı'nın, Balkan halkları arasındaki ulusalcı hareketlerin arka planına dair yaptığı şu değerlendirmeler, daha sonraki mücadelelerin niteliğinin ulusalcı çizginin ötesinde bir anlam taşıdığını ortaya koymaktadır: '(...) İkinci Viyana kuşatmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda ulus sorununun somut bir şekilde ortaya çıktığı bir gerçektir. (...) Bu nedenle Balkanlardaki ulusal uyanışı doğrudan 1789'un bir sonucu gibi göstermek pek doğru olmasa gerekir. Balkan halklarının ulusal bilinci bir yerde onların ortaçağlardaki devlet varlıklarının ve kültürlerinin bir mirasıydı' (Ortaylı, 2000, 61). Çok büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan ve köylü olan Balkan halkları, Batılı ve Rus üniversitelerinde okumuş aydınlar ve bağımlı burjuvazi tarafından, kendi millî kimliklerinin inşası çabasında, Osmanlı siyasi yapısı ve Türkleri 'ötekileştirerek' negatif bir anlam yükleme gibi bir kolaycılığa sahip olmuşlardır (Balkan köylülüğu için bkz. İnalçık, 1992, 19-20; Todorova, 2000, 90-95; McNeill, 1963, 695). Ancak Fransız İhtilalini gerçekleştirenlerin, burjuvazi gibi

ekonomik bir sınıf olması ve ihtilali tetikleyen sürecin en önemli itici gücünün, eski rejimin adaletsiz ve eşitsiz ekonomik yapısı olduğu gerçeği, kanaatimizce asıl üzerinde durulması gereken hususlardan birisidir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin Balkan yarımadasında kurduğu ekonomik, toplumsal ve siyasal düzen de 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve özellikle 19. yüzyılda meşruiyetini kaybetmiştir

Bu çalışma, Fransız İhtilali'nin ortaya koyduğu 'millet egemenliği' ve 'millî irade' ilkeleri çerçevesinde, 19. yüzyılda, Osmanlı merkezî yönetimine karşı ayaklanan ve kendi millî devletlerini kurma mücadelesi veren Balkan halklarının, giriştikleri bağımsızlık mücadelesini nasıl şekillendirdiklerini ve hangi zeminde yürüttüklerini incelemeyi amaçlamıştır. Balkan halklarının yürüttükleri mücadele, yukarıdaki satırlarda da belirtildiği üzere, Fransız İhtilali sonrasında gelişen ulusalcı çizgide yürütülmüş bağımsızlık savaşımı olmanın ötesinde, yaklaşık 500 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmış halkların, kendi yaşam alanlarını yeniden kurgulamalarıyla ilgilidir. Kendi yaşam alanlarını kurgulamaları ise, sadece Osmanlı merkezine karşı bir savaşımı değil, aynı zamanda birbirlerine karşı bir savaşımı da içermektedir. Bu savaşım da bir yönüyle, İhtilal Fransa'sının ilkelerinin, savaşan Napolyon'un Büyük Fransa idealine zemin hazırlamakta araçsal bir rol oynaması gibi, millet egemenliği ve millî irade kavramlarından hareketle ortak düşmana karşı yürüttükleri mücadelelerinde 'büyük Sırbistan', 'büyük Yunanistan', 'büyük Bulgaristan' vb yaratmayı amaçlamıştır.

1830-1870 ARASI DÖNEMDE FRANSIZ İHTİLALİNİN 'MİLLET EGEMENLİĞİ' KAVRAMININ DOĞU ve GÜNEYDOĞU AVRUPA HALKLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Alman ve İtalyan birliklerinin kurulması Balkan halkları üzerinde büyük etkide bulunmuştur. 1856 sonrası iki büyük ulusal hareket, Almanlar ve İtalyanlar tarafından ortaya konmuştur. Hem Alman hem de İtalyan birlikleri, muhafazakâr liderler tarafından geleneksel çizgiler izlenerek gerçekleştirilmiştir. Söz konusu liderler, 'savaş' ve 'diplomasi' araçlarını belirli bir eşgüdüm içinde kullanarak hedeflerine ulaşmışlardır (Jelavich, 1983, 330).

Özellikle 1848 İhtilali sonrası, ulusal birlik ve ilerleme, dönemin parolası haline gelmiştir. 1848 İhtilali sürecinde milliyetçi ayaklanmalar aşırı şiddet kullanılarak bastırılrsa da, gerek Avusturya İmparatorluğu, gerekse Osmanlı İmparatorluğu gibi çokuluslu siyasal yapılar gittikçe artan oranlarda, özerkleşme veya bağımsızlaşma yönünde isyanlarla karşı karşıya kalacaklardır. Ancak burada paradoksal bir duruma da işaret etmek gerekir. Avusturya İm-

paratorluğu, Macar milliyetçi ayaklanmalarını, Rusya'nın da yardımı ile kanlı bir şekilde bastırırken, aynı dönemde, Slav ulusçuluğunun kurtarıcısı gibi algılanmaktadır (Hobsbawm, 1998, 157-159). 1848 İhtilali sürecinde baskılanan Macar ulusçuluğu, Ocak 1867 itibariyle büyük oranda hedeflerine ulaştı. Gerçekten de bu süreç içerisinde, Macaristan Habsburg İmparatorluğunun kontrolünde pay sahibi olmuş ve 'dual' (ikili) bir imparatorluk görünümü ortaya çıkmıştır (Armaoğlu, 1999, 318). Balkan yarımadasında ise, Yunanistan, Karadağ, Sırbistan, Eflak ve Buğdan'da bağımsız ve otonom hükümetler iktidara gelmişlerdir. Ancak, Osmanlı Devleti hala Bosna, Hersek, Epir, Tesalya, Makedonya, Trakya, Bulgaristan ve Arnavutluk bölgelerini içerecek şekilde yarımadanın çok büyük bir kısmını kontrolü altında tutmaktadır. Önce de belirtildiği gibi, Çarlık Rusya'sı gibi dış güçlerin yanında, Balkan devlet adamları ve yazarlar da bu toprakların parçalanması için, birçok projeler hazırlamaya devam etmişlerdir. Örneğin, Megali İdea, Bizans İmparatorluğunun yeniden yaratılmasını amaçlayarak, Balkan dağlarından Arnavutluk kıyılarına uzanan toprak hattının güneyindeki toprakların Yunanlar tarafından ele geçirilerek en uzak noktada bir genişlemeyi öngörmüştü. Sırbistan'ın en önemli siyasî figürlerinden İlija Garasanin, öncelikle önemli Sırp nüfusunu barındıran Bosna, Hersek ve Kosova'nın ilhakını öngörmüş; bir kara devleti olmaktan çıkmanın yolu olarak, Karadağ ile birlik kurarak Adriyatik denizine çıkışı güvence altına almayı amaçlamıştır. Romen milliyetçiler ise Transilvanya, Bukovina ve Besarabya ile iki otonom eyaletin birleşmesine çalışmışlardır. Habsburg İmparatorluğu içinde İlirya düşüncesini ileri süren kişiler Villach'dan Varna'ya bütün güney Slavların birleşmesini desteklemişlerdir. Görüldüğü üzere, sadece bu programların karşılıklı olarak birbirleriyle zıtlaşması değil, açıkça büyük güçlerin çıkarlarıyla da çatışması söz konusuydu. En büyük sorun, Romen milliyetçilerin karşılaştıklarıydı. Habsburg İmparatorluğunun Transilvanya ve Bukovina'yı teslim etmesi veya Rusya'nın Besarabya'dan vazgeçmesi çok küçük bir olasılık olarak gözükmiştir (Jelavich, 1983, 331). Doğu ve Orta Avrupa'daki büyük güçlerin bölgeye yönelik tasarımlarının ötesinde, uluslararası politikadaki güç dengesi dinamikleri, Osmanlı İmparatorluğu karşısında Sırp ve Yunan topraklarının genişlemesinin önünde ciddi engeller ortaya çıkardı (Charles Jelavich, 1990, 9-10). Kırım savaşıdan sonra, İngiltere, önceden olduğu gibi, Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü destekledi. Habsburg Monarşisi de benzer çıkarlara sahipti. Habsburglar, Batı Balkanlar'da İtalyanlarla aynı dış politika çizgisinde buluşmuşlar ve kesinlikle güney komşusu olarak güçlü bir Sırbistan'a sahip olmayı istememişlerdir. Rus hükümeti ise iç siyasal sistemindeki reformlara daha büyük bir öncelik vermiş, Osmanlı Devleti ile iyi ilişkileri sürdürme ve Balkanlarda dinginliğin hâkim olmasını iste-

miştir. Prusya yenilgisinden sonra Fransa, Doğu işlerinde etki sağlayabilecek bir konumda değildir. Bu şartlar altında Balkan liderleri, eksik desteği değil, fakat toprak genişletme politikasına teşebbüs etmelerine büyük güçlerden gelebilecek tam bir muhalefeti karşılamayı beklemişlerdir. Ancak bu aşamadan sonra Balkan halkları açısından en temel sorun, örtüşen toprak taleplerinin doğuracağı kendi aralarındaki çatışma dinamiğinin sürekli artmakta oluşu gerçeğidir (Wolf, 1956, 74-79).

Paris Konferansı'nın Osmanlı Toprak bütünlüğünü garanti altına alması ve bu garantinin bir uzantısı olarak, Avrupa devletleri arasında milliyetçi hareketlere yönelik bu olumsuz tutum üzerine, Balkanlı devlet adamları, başka alternatifler aramaya başladılar. Çünkü, 1856 sonrası büyük devletlerin desteği alınmaksızın girişilecek bir ulusal askerî çarpışma, gerçekçi bir politika değildi. Batılı devletlerin desteği ile önemli reform çabalarına konu olan Osmanlı ordusu, herhangi bir düzenli Balkan kuvvetini yenilgiye uğratabilecektir. Prensliklerin birleşmesi ve yabancı bir prensin kabul edilmesiyle sonuçlanacak diplomatik müzakerelerin, büyük oranda Merkez ülkelerin dış politika hedeflerinden bağımsız yürütülmesi olanağı yok gibidir. Merkez ülkelerin desteği, yeni siyasal entitelerin içişlerine müdahale etmelerine olanak tanıdığı ve ancak kendilerinin sınırlarını çizdiği ölçüde topraklarını genişletmedikleri takdirde kazanılabilecek ve diplomatik müzakereler sonuç üretebilecektir. Genişleme ümitleri terk edilmeksizin benimsenebilecek bir diğer olasılık, Balkan hükümetleri tarafından üstlenilecek bir işbirliği örgütü ve karşılıklı destek önlemlerinin benimsenmesidir. Gerçekten de ikinci seçenek dahilinde, Balkan hükümetlerini bir araya getirecek girişimler yapıldı ve İtalyan, Polonyalı, Macar ulusal ve devrimci liderlerinin gönüllü yardımları da sağlandı (Jelavich, 1983, 331-332). Bu kez, halkların yaşam alanlarının yeniden tanımlanması sürecinde ortaya çıkması kaçınılmaz olan, çatışan amaçlar ve hala Osmanlı hâkimiyeti altındaki Balkan topraklarının bölünmesi sorunu görüşülmeliydi. Bu bağlamda, Fransız İhtilalî'nin tetiklediği 'ulusçuluk' akımı, Osmanlı Devletinin Balkan topraklarının parçalanması sorununa çok güçlü bir zemin sunmuştur.

Prusya Şansölyesi Otto von Bismarck'ın 1860'ların başından itibaren, birleşik bir Almanya yaratmaya dönük ince diplomasisi ve askerî kuvvet kullanımı politikası, Kıta Avrupa'sının güç dengelerini derinlemesine sarsacak bir süreci başlatırken; Balkanlar alt-bölgesindeki siyasal yapılar için de büyük fırsatlara kapı aralamıştır. 1866 yazında, Sadowa savaşında, Sırp genişlemesinin en büyük düşmanı olan Avusturya'nın Prusya tarafından mağlup edilmesi, Şansölye Bismarck'ın dış politika kurgusunda Rus Çarlığına biçtiği rolle birlikte, Balkan halklarının Rus desteğini daha güçlü hissedecekleri bir dönemi başlatmıştır (Jelavich, 1983, 333-334). Sırbistan ve Karadağ arasında ortak hedef-

leri belirleyen ilk antlaşma yine bu süreçte imzalandı. Bu noktada imzalanan antlaşma, Osmanlı imparatorluğuna karşı bir isyan hazırlamak için işbirliği yapmayı sağlıyordu. Amaç, tek bir Sırp ulusunun kurulmasıdır. Bu birlikteliğin, Balkan yarımadasında yaşıyan diğer Slav halkları da Sırpların siyasî liderlik semsiyesi altında toplayacağı varsayılmıştır (Charles Jelavich, 1990, 11-12).

Sırpların hedeflerine ulaşmak amacı ile Yunanistan ile müzakerelere tekrar başlamalarına karşın, her iki tarafın kendi çıkarlarına öncelik vermesinden ve bir eşgüdüm sağlayamamaları nedeniyle, taraflar arasında ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Yunan dış politikası, bir yandan bütün enerjisini Girit konusuna yoğunlaştırırken, diğer yandan Sırpların İstanbul ile savaşa girerek Osmanlı kuvvetlerini adadan çıkarmak yükümlülüklerini yerine getirmelerini istedi. Sırp liderleri bunun yerine, Osmanlı merkezinin Sırp topraklarındaki son kalelerini de tahliye etmesiyle, bu devletin karşılaştığı zorluklardan fayda sağlamışlardı. Buna rağmen, her iki devletin bağımsızlık ve topraklarını genişletme mücadelesinde birbirlerine duydukları ihtiyacın farkında olan Sırp ve Yunan temsilciler, Viyana yakınlarındaki bir kasaba olan Vöslau'da, bir anlaşma imzalamışlardır. Anlaşmaya göre, iki devletin herhangi birisine Osmanlı devleti tarafından saldırıldığı takdirde birbirlerine yardım etmekte anlaşmışlardır. Bu noktada, her iki taraf son derece hassas bir konu olan Makedonya'nın bölünmesi sorunundan kaçınmış, yayımladıkları bir deklarasyonla, dönemsel olarak elde edebilecekleri toprak hedeflerini ortaya koymuşlardır. Bu paylaşımaya göre, Sırbistan Bosna, Hersek'i alacak; Yunanistan, herhangi bir durumda değişiklik yapma olasılığıyla birlikte Epir ve Teselya'yı ilhak edecektir. Sırp ve Yunanların birlikte hareket etme çabalarının yanında, aynı zamanda, Bükreş ile de müzakereler ilerliyordu. Bir Balkan birliğine Romanya'nın katılmasının önündeki en önemli engel, temel Romanya toprak hedeflerini içermemesi basit gerçeğine karşın, sözkonusu birliğin Osmanlı Devletine yönelmesi, Balkanlardaki ulusçu hareketlere ortak/birleştirici bir zemin sunuyordu (Jelavich, 1983, 334). Balkanlardaki bütün büyük ulusalci hareketler, benimsedikleri ulusalci söylemlerin ötesinde, kendi halklarının yaşam alanlarının ötesinde toprak talepleri ile ortaya çıkıyorlardı. Örneğin Romanya açısından bağımsızlık sonrasında bir sonraki büyük amaç, Transilvanya'nın ele geçirilmesiydi. Ancak bu tarz toprak taleplerinin bölgeye yönelik genişlemeci bir politika takip eden büyük devletlerin çıkarlarıyla çatışmaması olanaksızdı (Wolf, 1956, 78-80). Bu noktada, Osmanlı Devleti topraklarında genişlemelerinin önündeki en önemli engelin Avusturya olmasına karşın, ne Sırp ne de Romen liderleri, Viyana'ya karşı bir kampanya tasarlamamışlardır. Böylece Sırbistan ve Romanya çatışmada doğrudan çıkarları olmamasına karşın, aynı zamanda ortak bir amaca da sahip olamamışlardır

(Jelavich, 1983, 334). Sırp, 14. yüzyılın ilk yarısında, Balkan yarımadasının büyük çoğunluğunu hâkimiyeti altına alan efsane Sırp Kralı Stefan Duşan'ın İmparatorluğunun topraklarını yeniden ele geçirmeyi, dış politikalarının merkezine konuşturmuşlardır. Bu noktada, bir başka güney Slav halkı olan Bulgarlarla çatışma kaçınılmaz bir hale gelmiştir (Charles Jelavich, 1990, 16-17).

Gerçekten de 1860'lı yıllarda Sırp ve Yunan hükümetleri, (Osmanlı Devletinden ele geçirmek istediği) toprak amaçları kendilerinininki ile çok ciddi olarak çatışan Bulgar ulusal hareketi ile yüzyüze kaldılar. Padişah II. Abdülhamit'in ifadesiyle, *'Balkan yarımadasındaki hâkimiyetini Balkan devletlerinin birbirleriyle anlaşamama üzerine kuran'* Osmanlı Devleti, en az Sırp ve Yunanlar kadar, Bulgar ulusal hareketinin gelişmesinden rahatsız olmuştur. II. Abdülhamit, Balkan yarımadası halkları arasında oluşmakta olan yeni dengeler karşısındaki yaklaşımını şöylece ortaya koymaktadır: *'Sırplarla Yunanlılar arasında yavaş yavaş bir menfaat birliği doğması, Bulgarların küstahlığını dizginlemek bakımından bizim için hayırlı olmuştur. (...) Yunanlılar, Balkan yarımadasındaki asıl düşmanlarının Bulgarlar olduğunu çabuk anlamışlardır'* (Sultan Abdülhamit, 1984, 140-141, 162-163). Bulgar ulusal tahrikinin/heyecanının karşılaştırmalı olarak geç gelişmesi, kolaylıkla anlaşılabilir. Bulgaristan, diğer Balkan bölgelerine göre, coğrafi olarak İstanbul'a çok yakın bir konumdadır. Bu yüzden Bulgaristan ülkesi, daima merkezî hükümet tarafından çok yakın bir denetime maruz kalmış ve askerî denetime çok açık olmuştur. Önceki tarihsel gelişmelerin bir sonucu olarak Yunan kültürel hâkimiyetinin varlığı doğaldı. Bu durum, hem Osmanlı merkezi hem de belli ölçüde Rusya tarafından onaylanmıştı ve bunu ortadan kaldırmak çok zordu (Yunan kültürel etkisi için bkz. Jelavich, 1983, 335, 337; Andonyan, 1999, 93-94; İnalçık, 1992, 18-19). Bunun dışında Sırp, Karadağlı, Romen ve Yunanların tersine, Bulgarların halkı örgütleyecek ve birleştirecek merkezî bir kurumu yoktu. Kilise, Osmanlıların denetimi altındaydı. Bulgarların, ilk aşamada, dış ilişkilerinde bir patron olarak davranabilecek bir yabancı güçle ilişkisi de yoktu. Önemli bir Balkan tarihi araştırmacısı Maria Todorova *'Balkanları Tahayyül Etmek'* başlıklı çalışmasında Bulgaristan'ın içinde bulunduğu bu durumu şöyle tespit etmiştir: *'(...) Bütün Balkan ulusları, şu ya da bu dönemde Büyük Devletlerin koruması altına girmiştir. (...) Bulgarlar ise, coğrafi konumlarından, görkemli bir geçmişi bulunmamasından ve nispeten (Yunanlılardan otuz-kırk yıl sonra) ulusal seferberliğe başlamalarından ötürü, tipik bir göz ardı etme veya kayıtsızlık geleneği içinde, ancak sınırlı ölçüde ilgi uyandırmıştır'* (Todorova, 2003, 175). Yaşayan en önemli Osmanlı tarihçilerinden Halil İnalçık, *'Tanzimat ve Bulgar Meselesi'* başlıklı çalışmasında, 18. yüzyıl ve 19. yüzyılın başlarında Balkanlar'daki Bulgar varlığına dair dış dünyada varolan algı konusunda şu bilgileri vermektedir: *'XVIII'*

inci asrın sonlarında dünyaca artık Bulgar nâmıyla bir millet tanınmıyordu. Kapodistiryaya (1816-1822 arasında Rusya hariciyesini idare etmişdir), 1828'de Çar I. Nikola'ya gönderdiği bir projede, Balkanlarda beş hristiyan devlet tasavvur etmekte ve Bulgarlarca meskun sahayı Sırbistan'a ilhak etmekte idi. (...) nihayet 1878'de Berlin muahedesiyle Bulgar milletine müstakil siyasî bir varlık tanınacaktır' (İnalçık, 1992, 17). Her iki yazarın tespit ettiği bu durum, 1830 sonrası ülkede ekonomik şartların hızla gelişmesinden sonra da ulusal hareket önünde bir engel olarak varolmuştur. Toprak sahiplerine ve vergi sistemine karşı yerel köylü isyanları vardır ancak, Yunan ve Sırp isyanlarına benzer çok büyük iç ayaklanmalar yoktur. Bulgaristan'da bir ulusal bilincin yükselmesi, başka yerlerde olduğu gibi kültürel bir canlanmadan önce gelmiştir. Sırp ve Yunanlar gibi Bulgarlar da kilise ve folklorları aracılığıyla eski tarihlerinin hatıralarını korumuşlardır. Buna karşılık, kilisedeki yüksek makamlar, Yunanların elindeydi. 18. ve 19. yüzyılların başlarında Bulgarca'ya çok yakın bir dil olan Kilise Slavcası (Church Slavonic), birçok hizmetlerde Yunanlar tarafından değiştirilmişti. Önemli Osmanlı tarihçilerinden Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Bulgar ulusalcı hareketinin gelişmesinde diğer faktörlerle birlikte, Yunan tahririnin rolünü şu değerlendirme ile ortaya koymaktadır: ' Osmanlı idaresinin bozulması, Fener Patrikhanesinin soygunculuğu ve Rumlaştırma yolundaki çalışmaları, Bulgarlarda millî benliğin uyanmasına elverişli faaliyetlerin yapılması, Sırbistan'ın ve Rusya'nın tahrirleri' (Karal, 1988/VII. Cilt, 84-87). Tüm bunlara tepki olarak, öncelikle bir edebiyat dili olarak Bulgarca'nın kabul edilmesi önemliydi. İlk Bulgar tarihi çalışması, Athos dağındaki bir Manastırda yaşayan bir rahip olan Paisi tarafından tamamlandı (İnalçık, 1992, 20). Eğitimli Bulgarlar, dillerinin benzemesi dolayısıyla Rus yayımlarından da faydalanabiliyorlardı. Todorova Rus eserlerinin Bulgar ulusçuluğuna etkisini şu ifadelerle ortaya koymaktadır: '(...) Bulgarların Batı Avrupalıların dikkatini çektiği dönemde Rusya ve Panslavizm'e ilişkin korkuların gittikçe artmasında bulunabilir. Bu kuralın tek istisnası tabii ki Ruslardır. (...) Bulgar tarihi, dili ve etnografisi üzerine iki ciltlik dev çalışması ve daha sonraki eserleri Bulgarlar arasında ulusal bilincin uyanmasında benzersiz bir rol oynamıştır' (Todorova, 2003, 175).

Bulgar ulusal liderleri amaçlarına ulaşmak için iki seçeneğe sahiptirler. Birincisi, amaçlarını, Osmanlı merkezi ve büyük güçlerle yürütecekleri diplomasi ve müzakereler yoluyla başarmaya çalışmak. Bu metot, 1856 sonrasında Prenslükler ve Sırbistan'da Milos tarafından benimsendi. İkincisi, Sırbistan'da Karayorgi ve Yunanistan'daki isyanlar çizgisinde devrimci örgütlenme. İlk hareket tarzı, 'Büyükler' olarak bilinen ve başlıca tüccar ve soylulardan oluşan grup tarafından benimsendi. Bu grup, tahrip edici bir devrimdense, imparatorluk içinde Bulgar özerklik haklarının genişletilmesini arzu ettiler. Bu grup-

takiler, Osmanlı yetkilileriyle görüşmeye alışıktilar ve sistemden menfaatleri vardı. Amaçlarına merkezle anlaşarak ulaşmayı ümit ettiler. Merkezleri İstanbul gibi büyük canlı bir tüccar kolonisiydi. Ancak bu duruşa, doğrudan ve şiddet araçlarını tercih edenler tarafından meydan okundu. Bu pozisyona asıl destek, zengin ailelerin Avrupa'da seyahat etmiş ve günün radikal ideolojilerinden etkilenmiş eğitilmiş gençliğinden gelmiştir (Jelavich, 1983, 342). Todorova, bu eğitilmiş gençlerin Bulgar ulusal hareketindeki önemini, dönemin Osmanlı Devleti nezdindeki Büyükelçisi Samuel Cox'un ifadelerine dayanarak, şöylece ortaya koymaktadır: '(...) Bulgaristan'ın "uyuyan zekası" Robert Kolej'de kendine gelmiş, Bulgar liderlerinin zihinlerini "Amerikan öğretimi ve ilkeleri geliştirmiş, disipline etmiş, bu ilkeler o zihinlere girmiş ve onları yükseltmiştir". "Bulgaristan'ı Robert Kolej yarattı" sözü, aşırı bir övünmeden başka bir şey değildir' (Todorova, 2003, 218). Ancak ABD Büyükelçisinin bir abartı olarak nitelendiği bu durum hakkında, dönemin Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit, şu değerlendirmeyi yapmaktadır: 'Bulgarlara lüzumundan fazla imtiyaz vermekle hata ettik. Bu imtiyazlar sayesinde açılan Bulgar mektepleri, baş düşmanlarımız haline geldi. Hükümet memurlarımızın tevkif etmeğe mecbur olduğu Bulgarların pek çoğunun bu mekteplerde ders veren hocalar olması; bu sınıfın ne kadar tehlikeli olduğunu ispat eder' (Sultan Abdülhamit, 1984, 160). Bu süreçte Bulgarlar, 1908'de bağımsızlıklarını ilan edinceye kadar Osmanlı sistemi içinde kalarak, eğitim başta olmak üzere, ulusal örgütlenmelerini geliştirme çabası içinde olmuşlardır (Ortaylı, 2000, 85-86). Bulgarların sağlamış olduğu önemli gelişmeler, II. Abdülhamit tarafından, 28 Şubat 1887 tarihli muhtıra seniyyesinde şöylece dile getirilmiştir: '(...) Bugün Bulgaristan prensliğini teşkil eden bölge, vaktiyle Tuna vilayeti idi. (...) Vilayetin bütün geliri ancak mahallî memurları idareye yetiyordu. (...) Halbuki, bugün bu eyaletin silah altında yüzbinden fazla asker beslemeye gücü yetmektedir. (...) Okullar yapılmış, bayındırlık işlerine çok para harcanmıştır. Bugün Bulgaristan'ın eskiye nispetle belki üç dört kat fazla gelir ettiği ibretle görülp anlaşılmaktadır' (Hocaoğlu, 1989, 107-108).

Yunanlar, Sırpalar, Romenler, özerklik veya bağımsızlıklarını kazanır kazanmaz, bağımsız kilise örgütü konusunda ısrar etmişlerdi. Bu doğrultuda, İstanbul'daki ılımlı unsurların liderliğinde, siyasî alanda ilerlemeler yapılmadan önce, Bulgar (kilise) hiyerarşisini Patriklikten ayırmak için bir teşebbüste bulunulmuştur. 1839 tarihli Gülhane Fermanı dinsel eşitlik güvenceleriyle, Bulgaristan'da sürmekte olan Yunan Patrikhanesinin hâkimiyetine karşı bir argüman olarak kullanılmıştır. Prensliklerdeki Vakfedilmiş Manastırlar sorunu ve bağımsız Yunan kilisesinden ayrılması, Rus hükümetinin çok fazla dikkatini çekmiştir. Buna karşılık Bulgarların amacında bir ilerleme olmuştur. 1849 yılında Sultan, Bulgar milletinin İstanbul'da kendi kilisesine sahip olmasını

kabul etti. Bu gelişme, Bulgar ulusunun varlığının ilk defa resmî olarak kabul edilmesi anlamında önemlidir (Jelavich, 1983, 343). 1856 Paris Konferansı sonrasında ilan edilen Islahat Fermanı, ruhanî cemaatlerin örgütlenmesine zemin hazırlayınca, Bulgarlar harekete geçmiş, 1860'da Babali'ye gönderdikleri bir heyetle, Rum patriğini ruhanî lider tanımayacaklarını ifade etmişlerdir. Bulgarlar, bu gelişme üzerine istifa eden Rum patriğinin yerine yeni patriğin seçilmesine katılmayarak ve seçileni de tanımayarak, Rum kilisesinden ayrılma hareketindeki kararlılıklarını ortaya koymuşlardır. Bu noktada Bulgarlar, millî Bulgar kilisesinin himayesiz gelişemeyeceğini düşündüklerinden dolayı, Katolik kilisesine bağlanmayı bile düşünmüşlerdir. Bulgarların Katolikliğe geçmesi durumunda, bölgenin Avusturya ve Fransa himayesine girmesinden çekinen Çarlık Rusya'sının Osmanlı Devleti nezdinde yürüttüğü diplomatik temaslar, sonuç vermiştir. Osmanlı merkezi, 11 Mart 1870 tarihinde yayımlanmış olduğu bir fermanla, müstakil ve millî Bulgar kilisesinin kurulmasına izin vermiştir (Bulgar Kilisesi kurulması mücadelesi için bkz. Karal, 1988/VII. Cilt, 91-93; İnalçık, 1992, 17). II. Abdülhamit, kiliselerin ayrılması ve ayrı Bulgar kilisesinin kurulmasının kabul edilmesi konusunda, oldukça olumsuz bir tutum takınmakta ve şu değerlendirmeyi yapmaktadır: *'Rum-Ortodoks Kilisesinin ayrılmasına mani olmamakla Babali büyük bir hata işlemiştir. Rusya'nın ısrarıyla İstanbul'daki Bulgar Kilisesine Eksarklık vermek de Abdülaziz'in hatası olmuştur. 1870 senesinde kurulan bu Eksarklığı Bulgar millî hareketlerinin başlangıcı diye kabul edebiliriz'* (Sultan Abdülhamit, 1984, 165).

Osmanlı merkezi, Bosna, Hersek, Karadağ, Bulgaristan ve Arnavutluk topraklarında sık sık patlak veren yerel yöneticilerin başlattıkları ayaklanmalar ve Hıristiyan halkların isyanları karşısında, bu bölgenin bütününde hükümeti merkezileştirme ve yerel soylular tarafından kızgınlıkla karşılanan otoritesini toprakları üzerinde zorla yeniden kabul ettirmeyi amaçlamıştır (Jelavich, 1983, 349-350). Çünkü Osmanlı merkezî yöneticileri, özellikle Padişah II. Mahmut ve Abdülmecit, Rumeli'de yapmış oldukları gezilerde, yerel idarecilerin adaletsiz yönetimlerini bizzat gözlemlemişlerdi. Özellikle Bulgaristan'da kötü yönetimin varlığını çok iyi biliyorlardı. Bu nokta, Balkan Hıristiyan halkları ile Müslüman halkların Osmanlı merkezi ile ilişki düzeylerinin niteliğini belirlemektedir. Arnavutluk'ta ve Bosna-Hersek'te etkili olmaya çalışan yöneticilerin isyanları, ulusalcı bir çizgide değildir. Bu yöneticiler daha çok, Osmanlı merkezi karşısında özerkliklerini ve hâkimiyet sahalarını genişletmeyi amaçlamışlardır. Bu yerel yöneticiler, Balkan halklarının ulusçu nitelikteki isyanları karşısında, Osmanlı merkezi ile birlikte hareket etmeyi tercih etmişlerdir (Karal, 1988/VII. Cilt, 88-90).

BALKAN HALKLARI ARASINDA GEÇ MİLLİYETÇİLİK OLGUSU, BÜYÜK GÜÇLERİN MÜDAHALESİ VE ARTAN ÇATIŞMA DİNAMIĞI

Pan-Slavları, genelde, bütün Slav halklarının Osmanlı ve Habsburglar gibi yabancılardan kurtarılmasını; Rusya'nın lider rolünü üstleneceği bir federal devletler örgütü ve yönetimi altında bir araya getirilmesini hedeflemişlerdir. Vurguları, Sırlar, Bulgarlar ve Karadağlıları içeren Ortodoks Slavlar olmuştur. Pan-Slavlar, kesinlikle, Polonya topraklarının Rus hâkimiyetinden kurtarılmasını desteklemedikleri gibi, Katolik Polonyalıları aşırı bir nefretle ve Slav yoldaşlığına ihanet olarak bakmışlar. Dış politikalarında daha çok, Habsburg ve Osmanlı karşıtı eğilim içinde olmuşlardır (Jelavich, 1983, 352). Eric Hobsbawm, Slavların içinde buldukları bu paradoksal duruma dair şu tespiti yapmıştır: '(...) Slavlar, Rusya ve yabanıl kalmış birkaç Balkan kalesi dışında her yerde baskı altındaydılar; fakat karşılarındaki zorbalara, daha önce değindiğimiz gibi, mutlak monarklar değil, Alman ya da Macar lordlarıyla kentli sömürücülerdi. Bunların milliyetçiliğinde Slav ulusal varlığına yer yoktu. (...) Slav milliyetçileri bütün umutlarını Avusturya ve Rusya imparatorluklarına bağladılar' (Hobsbawm, 1998, 158-159). Slavlar, dönemsel olarak bakıldığında, paradoksal bir ulusalcı hareket çizgisine sahip olmalarına karşın, 1858 yılında Moskova'da ve daha sonra diğer şehirlerde de şubelerini açtıkları, bağımsızlık hareketi için merkezî bir örgüt olan, 'Slav İyilik Toplumu'nu kurmuşlardır. Bu grup, Bulgar ve diğer Slav öğrencilerden yüzlercesini Rusya'da okumaları için getirmiştir. Pan-Slavlar, pek çok yetenekli yayımcı ve gazeteciye de sahiptir. Burada şu hususa dikkat etmek önemlidir: Pan-Slavlar, dışarıda radikal hareketlere taraf olurken, iç politikada güçlü bir muhafazakârlığı savunmuşlardır. Rus otokrasisine tam destek vermişlerdir (Jelavich, 1983, 353). Ancak dönemin Sırbistan içişleri bakanlarından İlija Garasanin tarafından, Sırların ebedî düşmanı ilan edilen Avusturya'ya karşı, Rusya'ya dayanarak da kendi yaşam alanlarını belirleyemeyecekleri açıkta. Çünkü Çarlık Rusya'sının da kendi dış politika çıkarları çerçevesinde bir Sırp genişlemesine izin vereceği, daha sonraki gelişmelerle, çok net bir şekilde ortaya çıkacaktır (Sowards, 2004, 64).

Büyük güçler, çoğu zaman kendi yayılcı amaçlarını gizlemekte, bölgeye yönelik tasarımlarını,

bölgedeki ulusalcı hareketleri tahrik ederek ve onları bir takım toprak hedeflerine yönelterek gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Büyük güçlerin bölgeye müdahalesinde, bölge halklarının davranışlarının tetikleyici niteliği çok önemliydi. Bu noktada, 1850'lerden itibaren Slav milliyetçiliğinin ön plana çıktığı alanlardan bir tanesi de Karadağ'dır (West, 1982, 1006-1009). Bölgede meydana gelen Osmanlı Devleti karşıtı hareketler/isyenlar, Karadağ sorunu-

nun, 1856 Paris Konferansı'nun gündemine girmesine yol açmıştı. Osmanlı Devleti, bölgenin kendisine ait olduğunu ileri sürmesine karşın, Karadağ bağımsızlık istemiştir. Fransız İmparatoru III. Napolyon'un Karadağlıların bağımsızlık isteklerini desteklemesine karşın, bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti bir kez daha onaylanmıştır. Ancak Karadağ'da denetimi sağlamak amacıyla bölgeye gönderilen 20000 kişilik ordu, 1858 tarihinde Grahova'da, ağır bir yenilgi yaşamıştır. Prens Danilo'nun kazandığı bu başarı, Hersek gibi komşu bölgelerde de isyanların çıkmasına yol açmıştır (Ristelhueber, 1971, 103).

Bu bağlamda, bölgede gelişen bir çok çatışmada, Karadağlılar özel bir misyon üstlenmişlerdi. Karadağ hükümeti, Adriyatik denizine bir çıkış elde etmek istiyordu ve bunun da yolu Hersek'e yönelik yayılmacı politikaların devreye sokulmasıydı. Karadağ'ın, tek başına Balkan yarımadasında yayılmacı bir dış politika izlemesi olanaksızdı. Bu noktada, Sırbistan'ın ve Rusya'nın güçlü desteği gerekiyordu. Ancak, Sırbistan Prensi Michael Obrenovic döneminde, yürütülen müzakereler tam anlamıyla bir sonuç üretmemiştir. Obrenovic'in ölümü sonrasında, Sırp yönetimi pasif diplomasi çizgisinde bir tutum benimsemiş, yayılmacı bir dış politika yönelimine karşı temkinli bir tutum takınmıştır. Yönetimin pasif dış politika çizgisine karşın, çeşitli gruplar ulusal örgütlenme ve propaganda çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Gerek Sırbistan gerekse Karadağ liderliği üzerinde, özellikle Rusya Çarlığından, isyancılara yardımcı olmaları ve Osmanlı Devletinin zayıf durumundan faydalanmak için çok büyük bir baskı vardı (Jelavich, 1983, 354-355). Almanya Şansölyesi Bismarck'ın Fransa'yı çevrelemek amacıyla oluşturduğu 'ittifaklar sistemi'nin Rusya'ya duyduğu ihtiyaç, Osmanlı Devleti'ni dış politikada oldukça kırılgan bir pozisyona itmişti. Olası bir Pan-Germen bloğuna karşı ihtiyatlı bir dış politika çizgisini terk etmeyen Rus Çarlığı, Balkanlarda nispi olarak etkileme kapasitesini arttırmaya çalışıyordu. Rus Çarlık merkezinin, Avusturya İmparatorluk merkezine göre bölgeden uzaklığı, Balkan halkları açısından geliştirdikleri dış politika stratejileri ve eylemlerinde dikkate aldıkları çok önemli bir faktördür.

MİLLET EĞEMENLİĞİ VE MİLLÎ İRADE KAVRAMLARI ÜZERİNDEN HALKLARIN YAŞAM ALANLARINI TANIMLAMA MÜCADELESİ

Balkan yarımadası halkları arasında ulusalcı hareketlerin, arka planına bakıldığında, çok farklı dinamiklerin etkisi altında geliştiği görülür. Fransız İhtilali sonrasında yavaş yavaş gelişen bölge içi dinamiklerin varlığı ve fakat, Osmanlı Devleti karşısındaki zayıflığının yol açtığı sonuçlar ile, özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da konuşlanmış büyük güçlerin bölgeye yönelik tasarımları,

bütün tarafları, çok hassas bir çizgide dış politika üretmeye zorlamıştır. Bu bağlamda, Avusturya ve Rusya Temmuz 1876'da Reichstad'da dışişleri bakanları düzeyinde gayr-i resmî bir toplantı yapmışlar ve Balkanları etki sahalarna bölünmesi noktasında bir anlaşmaya varmışlardır (Reichstad görüşmeleri için bkz. Armaoğlu, 1999, 504-505; Karal, 1988/VIII. Cilt, 18). Her iki devlet dışişleri bakanları, Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devletince yenilmesi karşısında, *status quo ante bellum*'un yeniden kurulacağı konusunda anlaşmışlardır. Fakat iki ülkenin kazanması durumunda, Rusya ve Avusturya bölgesel değişiklikleri düzenlemekte işbirliği yapacaklardır. Her iki devlet de Balkanlar'da büyük bir Slav devletinin kurulmayacağı konusunda anlaşmaya varmalarına karşın, yeni sınırların nasıl düzenleneceğinin ayrıntıları konusunda daha başlangıçtan birtakım yanlış anlamaların varlığı söz konusudur (Armaoğlu, 1999, 505-506). Rusya, Sırbistan ve Karadağ'ın galip geldikleri takdirde, Bosna ve Hersek'in daha büyük bir kısmını ele geçirmelerini, Avusturya'nın oldukça küçük bir kısmını alması gerektiğini ileri sürmüştür. Buna karşılık Avusturya Dışişleri Bakanı Andrassy, Bosna ve Hersek'in daha büyük bir kısmının Avusturya'ya katılacağına inandığını ifade etmiştir. Bu yanlış anlamaların kısmen çözüme kavuşturulmadığı takdirde, iki büyük güç arasında tatsızlığa yol açacağı açıktır. Her iki devlet anlaştığı takdirde, Avrupa'daki Osmanlı Devleti varlığı tam olarak silinme tehlikesini içermektedir. Böyle bir uzlaşımın, İstanbul'u bir serbest şehir statüsüne sokması, Epir ve Teselya'nın Yunanistan'a ilhakı, Bulgaristan ve Romanya'nın otonom veya bağımsız devletler olmaları sonucunu doğurması uzak bir ihtimal değildir (Ristelhueber, 1971, 105).

Bu dönem boyunca, Alman Şansölyesi Otto von Bismarck'ın ince diplomasisinin ortaya çıkardığı Üç İmparatorlar Ligi'nin temsilcileri, yakın temasta olmuşlardır. Balkan çatışmasının başlamasından sonra, Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov ve Avusturya Dışişleri Bakanı Andrassy, temmuzda Reichstad'ta buluştular. Burada yaptıkları müzakerelerde, krizde karşılıklı çıkarları konusunda anlaşmaya vardılar. Ulaştıkları kararlarda Rusya ve Avusturya'nın yorumları arasında önemli farklar olmasına karşın, devlet adamları, işbirliği politikasında ve savaşla ilgili gelişmelerle bağlantılı belirli sorunları çözmek konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bu güçler, Osmanlı İmparatorluğu kazandığı takdirde, topraklarla ilgili olarak *statüko ante*'nin korunması gerektiği konusunda karar verdiler. Buna karşılık, Balkan devletleri kazanırsa, Osmanlı Devletinin sahip olduğu toprakların bölünmesini üstlenecekler fakat, büyük bir Slav devleti yaratılmayacaktı (Jelavich, 1983, 355). Karadağ ve Sırbistan toprakların en büyük kısmını alacak, Yunanistan'a Girit ve Tesalya verilecekti. Kalan Osmanlı toprakları üç özerk bölgeye bölünecekti. Bunlar, Bulgaristan,

Rumeli ve Arnavutluktu. Bu bölgelerin büyüklüğü belirginleştirilmemişti. İstanbul serbest şehir olacaktı. İki diplomat, aynı zamanda kendileri için de bir ödül ayırmışlardı. Rusya, güney Besarabya bölgesinin gerisini almak ve Rus sınırının Kafkaslarda genişletilmesini sağlamaya; Avusturya-Macaristan, Bosna ve Hersek'ten zararlarını telafi etmeye çalıştı. Bu noktada iki hükümet, Reichstad'ta karar verdikleri konular üzerinde daha sonra anlaşamadılar. Habsburg temsilcileri daha sonra iki eyaletin hemen hemen tamamının kaderini belirlemek veya ilhak etmek haklarının olduğunu ileri sürmeye başladılar. Buna karşılık Rus hükümeti, sadece Dalmaçya kıyılarına bitişik kuzeybatı Bosna'da küçük bir alan olan Türk Hırvatistan'ında denetim kurabileceğini ileri sürmüştür (Armaoğlu, 1909, 505-506). Ne olursa olsun Sırbistan'ın temel toprak hedeflerine varmaması konusunda anlaşmaya varmışlardır. Çünkü Belgrat'taki basın, Sırp'ların öncülüğünde güney Slavlarının (Sırp'lar, Bulgarlar, Slovenler, Hırvatlar) tek bir siyasal çatı altında toplanması yönünde yayın yapıyordu. Böyle bir tasarının gerçekleşmesi olasılığı, tabiidir ki, hem Rusya hem de Avusturya açısından, bölgeye yönelik planlarının gerçekleşmesi olasılığının çok zayıflaması anlamına geliyordu ve önlenmeliydi (Karal, 1988/VIII. Cilt, 14).

İki Balkan devletinin yenildiğinin ve Bulgaristan'daki katliamın tam boyutunun ortaya çıkmasından sonra, hem İngiltere hem de Rusya'da Osmanlı İmparatorluğuna karşı güçlü bir kamuoyu tepkisi ortaya çıktı ve her iki ülke hükümetinin tutumlarını da etkiledi. Londra'da Benjamin Disraeli'nin muhafazakâr kabinesi Osmanlı hükümetini destekleyen politikasında güçlüklerle karşılaştı. Daha da önemlisi Rus devlet adamları, Osmanlı denetimine karşı mücadele eden Ortodoks Slav halkına destek verilmesi duygusuyla dolu olan Rus toplum kesimlerinden ve Pan-Slav çevrelerden güçlü bir baskı ile karşı karşıya kaldı (Jelavich, 1983, 355-356). Bir çözüm sağlama çabası çerçevesinde büyük güçlerin tamamı, Aralık 1876'da İstanbul'da bir araya geldiler. Büyük güçler, burada tekliflerini oluşturdu ve Osmanlı merkezine sundular. Buna karşılık Osmanlı hükümeti, bütün Osmanlı yurttaşlarına tam eşitlik verecek ve büyük güçlerin müdahalesini gereksiz kılacak bir anayasa yayımlama girişiminde bulundu. Avrupalıların teklifleri reddedildi ve konferans dağıldı. Bu başarısızlığa karşın, diplomasi yoluyla krizi çözme çabaları, 1877'nin Ocak ayından Nisan 1877'ye kadar sürdü (İstanbul Konferansı, Rusya ve Batılı Devletlerin teklifleri için bkz. Karal, 1988/VIII. Cilt, 28-40; Castellan, 1993, 331-332; Armaoğlu, 1999, 507-516).

Sözkonusu müzakerelerdeki başarısızlık üzerine Rus liderleri, savaş olasılığıyla karşı karşıya kaldılar. Çarlık Rusya'sının en büyük korkusu, Kırım savaşı olaylarının yeniden tekrarlanması ve kendilerini bir Avrupa koalisyonu

ile savaş durumunda bulma tehlikesiydi. Batı Balkanlar'daki stratejik dış politika hedeflerinden dolayı Pan-Germen bloğunun ileri kolu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Doğu Akdeniz'deki dengeleri çok yakından takip eden İngiltere, en çok dikkat ettikleri devletlerdi. Bu şartlar altında Rusya, Habsburgların tarafsızlığını garanti altına almanın gerekli olduğunu düşündü. Ocak ve Mart 1877'de bu amaçlarını başarmak için ileriye dönük düzenlemeler yaptı ve Reichstadt'ta yapılan genel paylaşım/bölüm planlarını bir kez daha onayladı. Rusya'nın İngiltere ve Avusturya'ya karşı duyduğu bu endişelerinin yersiz olduğu kısa bir süre sonra ortaya çıktı. Savaş başladığı anda, Osmanlı Devleti Paris Antlaşması çerçevesinde İngiltere'nin aracılığını istediye de herhangi bir karşılık bulamadı. Benzer bir tarafsız tutumu da Avusturya benimsedi (Armaoğlu, 1999, 516-517). Büyük devletlerden duyduğu endişeyi giderme yönünde adımlar atan Rusya, aynı zamanda, askerlerinin geçişi konusundaki bir anlaşmayı, Romanya hükümeti ile müzakere etti. 16 Nisan'da Romanya ile bir anlaşma imzalandı ve 24 Nisan'da Rus askerleri Prut Nehri'ni geçti. Romanya topraklarından geçen Rus ordusu, haziranda Tuna Nehri'ni geçti ve bir dizi çabuk zafer kazandı. Bu süreçte, Bulgar gönüllü birlikleri Rus askerlerine katıldı. Buna karşılık temmuzda, ilerleyiş Plevne'de durduruldu. Osmanlı ordusu bu şehri aralık ayına kadar elinde tutmayı başardı. Bu ciddi ani duruşla, savaşın hızlı bir şekilde kazanılamayacağı ortaya çıktı. Bu durumda Balkan devletlerinin tutumu önemliydi. Rus liderleri kampanyanın başlangıcında Balkan devletlerinin yardımından kaçınmış, katılmalarını can sıkıcı ve bir engel olarak görmüştü. Balkan hükümetleri, Rusya'nın kolaylıkla sağlayamayacağı silah ve para istediler. Buna karşılık, Rusların ilk saldırılarının başarısızlığı üzerine, Romen, Sırp ve Yunan ordularının katılımı başka bir boyut kazandı. Bu hükümetlerin her biri savaşa girme kararıyla karşı karşıyaydı. Bu şartlar altında bunların karşılanması kolay bir şey değildi. Karadağ teknik olarak Osmanlı Devleti ile savaş durumundaydı. Sırbistan, Martta Osmanlı ile barış yapmış, Yunanistan tarafsızdı. Romanya'nın pozisyonu ise, Rusya ile çatışan toprak talepleri nedeniyle, belki de en karmaşık olanıydı (Savaşın cephede kazandığı boyut için bkz. Jelavich, 1983, 356-357; Wolf, 1956, 84-85; Jelavich, 2006, 29-30; Karal, 1988/VIII. Cilt, 20-22).

Sırbistan'ın savaşa girme yönünde bir karar alması daha zordu. Ülkenin gücü bir önceki savaşta tükenmişti. Sırp hükümeti, Avusturya-Macaristan'ın Bismarck İttifak sisteminin kilit ülkesi olması ve Rusya'nın bu ittifak sistemindeki pozisyonu nedeniyle, çatışmayı takip eden toprak çözümü konusunda endişeliydi. İstanbul Konferansında büyük güçler, kuzeyden güneye uzanan iki bölüm çizgisi boyunca, iki özerk Bulgar devleti kurulması konusunda anlaşmışlardı. Sırbistan tarafından talep edilen topraklar olan Nis ve Üsküp,

Bulgar denetimine tahsis edildi. Bu noktada, Makedonya'ya yönelik Yunan taleplerinin ötesinde, Bulgarlar daha büyük bir tehdit olarak ortaya çıkıyordu. Bu ortamda Sırp liderleri, barışta ne alacakları konusunda ve yükümlülüklerini yerine getirmeden önceki malî yardım konusunda güvenceler istedi. Sırp- lar, asla tatmin edici güvenceler almamalarına karşın, Plevne'nin düşmesinden sonra 13 Aralık tarihinde savaşa girdi. Sırp hükümetinin korkusu, savaşmadıkları takdirde barış konferansında isteklerinin dikkate alınmayacağı hususuydu (Jelavich, 1983, 357-358).

Yunan hükümeti, ne olursa olsun diğer iki devletten daha kötü durumdaydı. Bir yanda, daha fazla toprak ele geçirmesi için bir fırsat doğmuştu, diğer yandan İngiliz hükümeti bir Yunan hareketini engellemek için sürekli baskı yapmıştı. Hatta daha tehlikelisi, Rus desteğinin açık bir şekilde Balkan Slavlarına, özellikle de Bulgarlara verilebilecek olmasıydı. Habsburglar, İngilizler, Romanya hükümetleri gibi Yunanlı liderler de büyük bir Slav devletinin yaratılmasına muhalefet ettiler. İngiltere, 6 Mayıs 1877'de Rusya'ya verdiği nota ile bu noktadaki görüşlerini ifade etmiştir: '(...) *Bulgaristan işgal edilecek olursa, bunun geçici olacağı hususunda Çar'ın vermiş olduğu teminatı tekrar hatırlatır*' (Armaoğlu, 1999, 517). Yunan liderleri, Bulgar eyaletlerinde etnik olarak Yunan olarak düşündükleri toprakların da dahil edildiği İstanbul Konferansı kararlarından sarsılmışlardı. Ateşli milliyetçiler, Makedonya, Epir, Tesalya ve Trakya'nın yoğun bir şekilde Yunan nüfusu bulunduğuna inanıyorlardı. Sonuç olarak Şubat 1878 başında Yunan askerleri Osmanlı topraklarına girdi. 31 Ocak 1878'de Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında bir ateşkes anlaşmasının imzalandığı öğrenildiği zaman, bu ordu kendi sınırlarının ötesine çekilmek zorunda kaldı (Jelavich, 1983, 358).

Rus kuvvetleri için zaferin elde edilmesi kolay olmamıştı. İlerleme, aralığa kadar Plevne'de durdurulmasına karşın, sonunda başarılmıştı. Bundan sonra ordu, hızla İstanbul'a doğru ilerledi. Askerî bir felaketle karşılaşan Osmanlı Devleti barış istedi, 31 Ocak'ta Edirne'de ateşkes imzalandı. Osmanlı ve Rus temsilcileri arasında yapılan müzakereler sonrasında, 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Antlaşma, Avrupa başkentlerinde şaşkınlığa yol açtı. Ayastefanos çözümü, Yakın Doğu'daki dengeyi ciddi olarak bozmakla tehdit etti ve uzayan bir krizin çıkmasına neden oldu (Büyük devletlerin tepkisi için bkz. Karal, 1988/VIII. Cilt, 60-61; Castellan, 1993, 333-334). Büyük güçler açısından anlaşmanın en rahatsız edici kısmı, topraklarının Balkan dağlarının kuzey ve güney ülkelerini, Makedonya ve Trakya'nın büyük bir kısmını kapsayan bir Bulgar devletinin yaratılmasına dair çağrıdır. Bu devletin tam anlamıyla bir Rus uydusu olacağı varsayılmıştı. Antlaşma, Rus ordusuna iki yıllık bir işgal süresi ve yeni özerk devletin hükümet örgütüne

Rusların katılımını sağlamıştır. Ülkenin coğrafi büyüklüğü Rus işgaliyle birlikte ele alındığında, Osmanlı Başkenti İstanbul kuzeyden sürekli bir tehdit altına konulmuş oluyordu. Makedonya'nın tam denetimini sağlayan Bulgaristan, Balkanların en güçlü devleti oluyordu (Jelavich, 1983, 358).

Ayastefanos Antlaşması, sadece merkez ülkeleri açısından değil, Balkan yarımadasındaki siyasal yapılar açısından da birçok rahatsız edici maddeyi içermekteydi. Daha sonra da Balkanlarda yaşanacak çatışmaların kökenindeki temel dinamiklerden en önemlisini bu antlaşmada da görmek olasıdır: toprak paylaşımı sorunu. Karadağ'ın en büyük miktarda toprağı alarak devlet ölçeğini üç kattan daha fazla büyütmesinin karşısında, Sırbistan topraklarının çok daha küçük ölçekte, yaklaşık 150 mil kare civarında genişlemesi, büyük güçlerin, bölgeye yönelik yaklaşımlarını göstermesi açısından da önemli bir gösterge olarak alınmıştır. Batı Balkanlar'daki bu gelişmelerin dışında Tuna'nın kuzeyinde, Romanya da kötü bir muameleye uğradı. Devlet savaşa katılmasına ve bir Rus müttefiki olmasına karşın, antlaşma Tuna Deltası ve Dobruca'ya karşılık olarak Güney Besarabya'nın teslim edilmesini gerektirdi (Jelavich, 1983, 358-359). Bu sonuç, savaşın başlangıcında Romen liderlerinin endişelerinin haklılığının yanında bir başka gerçekliği de ortaya koyuyordu: merkez ülkelerin toprak çıkarlarıyla, bunların desteğine ihtiyaç duyan küçük devletlerin çıkarları çatıştığında, geri adım atmak zorunda kalan taraf, küçük devletlerdi. Romanya'nın Rusya karşısında yaşadığı tüm bu ikilemlere karşın toprak kazanımı sağlamıştır ancak, Yunanistan ve Avusturya-Macaristan imparatorluğu hiçbir şey almadı. Gizli antlaşmalara karşın, Bosna ve Hersek'teki Avusturya çıkarları tanınmadı ve kesin olarak büyük bir Slav devleti yaratıldı (Castellan, 1993, 334).

Anlaşmanın başlıca zararı İngiliz ve Habsburg çıkarlarına idi ve her iki devlet de derhal ve güçlü bir şekilde protesto ettiler. Bir İngiliz donanması Boğazlara giriş yaptı (Karal, 1988/VIII. Cilt, 61-62, 68-69). Romanya, Yunan ve Sırp hükümetleri açıkça memnuniyetsizliklerini ortaya koydular. Hususiyile Sırpların pozisyonu zordu. Açıktır ki bundan sonra Rus patronajı Bulgar ulusal amaçlarının arkasında yerini alacaktı. Gerçekte Rus hükümeti, Sırp temsilcilerine Viyana'ya bel bağladıklarını bildiklerini söylemişti. Romanya hükümeti, Besarabya'nın teslimini kabul etmeyi reddetti ve diğer hükümetlere başvurdu. Rus hükümeti, karşılaştığı bu muhalefet ve Kırım Savaşındaki duruma benzer bir muameleye uğrama korkusu nedeniyle geri adım attı (Jelavich, 1983, 359-360). Rusya ile İngiltere arasında, toplanacak konferansta olası uzlaşmazlık konularını ortadan kaldırmak üzere, 30 Mayıs 1878 tarihinde Londra'da bir gizli anlaşma imzalandı (Karal, 1988/VIII. Cilt, 70-71). Rusya tarafından Avusturya-Macaristan'a, Bosna ve Hersek ile ilgili isteklerinin dik-

kate alınacağı güvencesi verildi. Buna ek olarak Rusya, Alman Şansölyesi Otto von Bismarck'ın başkanlığında Berlin'de düzenlenecek bir Avrupa Konferansına katılmayı da kabul etti. Müzakerelerin varolan bütün Avrupa antlaşmalarındaki değişiklikleri içereceğinden dolayı, bütün büyük güçler (Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu) davet edildi. Çıkarlarını ilgilendiren oturumlara görüşlerini dile getirmeleri için hükümetlerinin temsilci göndermesine izin verilmesine karşın, Balkan devletleri tarafından katılım olmamıştır. Tam tersine konferans sonuçları Balkan devletleri arasında tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır (Wolf, 1956, 85-86).

Berlin Konferansı, 13 Haziran 1878 tarihinde açıldı ve bir ay sürdü. Konferansın en temel sonucu, bir yönüyle, Osmanlı imparatorluğunun büyük bir kısmının parçalanması ve kalan Balkan topraklarının birçoğu üzerindeki denetimini kaybetmesidir. Diğer yönüyle, Bismarck'ın Berlin Konferansı sonuçlarından hareketle, yeni Balkan politikasının temel parametrelerini şekillendirmesi ve Rusya'nın Balkanlar'daki etkisini büyük oranda ortadan kaldırmasıdır (Ortaylı, 1998, 18). Konferans sonrasında, büyük Bulgar devleti üç kısma bölünmüştür. Bulgaristan, Sofya bölgesiyle birlikte Balkan Dağlarının kuzeyine kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Bulgaristan, haraç ödeyen özerk bir prenslik olmuştur. Balkan ve Rodop Dağları arasındaki topraklar olan Doğu Rumeli, Osmanlıların tayin edeceği bir Hıristiyan vali ile yarı özerk bir statü almış, büyük güçlerin denetimi altına konulmuştur (Karal, 1988/VIII. Cilt, 76-77). Makedonya ve Trakya doğrudan Osmanlı hâkimiyetine verilmiştir. Sözkonusu bölgelerin Osmanlı Devletine verilmesinde, İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun, Bulgaristan'ın sınırlarının küçültülmesi yoluyla bu devletin Ege Denizi ve Makedonya topraklarından uzak tutulması sonucunda, bölgedeki Rus etkisinin azalacağı beklentisi etkili olmuştur (Armaoğlu, 1999, 524-526). Bununla birlikte, Rusya'nın özerk prensliklerde etkili olacağı varsayılmıştır. Bu Rus kazançlarını dengelemek için, Avusturya-Macaristan Bosna ve Hersek'i işgal etmek ve yönetmek hakkını almıştır. Buna ek olarak Habsburg monarşisinin, Sırbistan ve Karadağ arasını ayıran bir toprak hattı olan Yeni Pazar Sancağını işgal etmesine izin verilmiştir. Bu toprak düzenlemesi konferansın temel pazarlığıydı. Sonuç olarak Rusya, yarımada'nın doğu yarısında güçlü bir pozisyon kazandı. Habsburg İmparatorluğunun da Sırbistan üzerindeki büyük etkisi de dahil olmak üzere, yarımada'nın batısında benzer bir hâkim pozisyon kazandığı varsayılmıştır. Balkan devletlerinin bakış açısından konferans sonuçları, kendi tanımladıkları yaşam alanlarının ele geçirilmesi noktasında, büyük hayal kırıklığı yaratmıştı. Romanya, Karadağ ve Sırbistan bağımsız devletler olarak tanınmışlardı. Karadağ, tam olarak hedeflerine ulaşmasa da Adriyatik kıyısında bir liman elde etti. Sırbistan,

hedeflediğinin çok gerisinde bir toprak kazanımı sağladı. Yunan istekleri tam olarak karşılanmamasına karşın, Antlaşmanın 24. maddesinde sağlandığı üzere Yunan hükümeti Osmanlı Devleti ile müzakerelere girebilecektir (Jelavich, 1983, 359-360). Romanya'ya ise Dobruca verilmiştir. Stefanos Yerasimos, Berlin Antlaşması sonrasında Balkan yarımadasında hâkim görünümü, şu şekilde tanımlamaktadır: (...) *Bu tarihte, Ortodoks, Müslüman ve Katolik olmak üzere üç dinin yan yana yaşaması nedeniyle etnik ve dilsel birliğini kuramayan Arnavutluk dışında, Balkanlardaki tüm ulus devletlerin temelleri atılmış oldu'* (Yerasimos, 2002, 62).

Bu noktada şu tespitin yapılması önemlidir: Sırbistan, Balkan halkları arasında Yunanlılardan da önce millî hislerin ilk önce ön plana çıktığı bir bölgedir (Ortaylı, 2000, 61-62, 78). 'Balkan Halkları Tarihi' (eserin Türkçe başlığı) yazarı Réne Ristelhueber'e göre Sırbistan, bağımsızlığını diğer komşuları olan Yunanlılar, Romenler ve Bulgarlar gibi dış yardımlardan faydalanarak değil kendi çabası ile kazanmıştır. Bağımsızlığın bu nitelikte bir mücadele ile elde edilmesi, kökü tarihinden gelen ve halen sona ermeyen iç siyasal sistemde hânedanlar arasında rekabet, cinayetler, bir dizi aile dramı v.b. sorunların yaşanmasına kapı aralayacaktır (Ristelhueber, 1971, 106).

BALKANLAR'DA 'EGEMEN' SİYASAL YAPILAR VE BÜYÜK GÜÇLERİN TASARIMLARI: ÇATIŞMANIN KAÇINILMAZLIĞI

Berlin Antlaşması, Sırbistan tarafınca güvenceye alınan avantajlarının yanında, birçok rahatsız edici hususu da içermektedir. Antlaşma, Avusturya'ya Bosna-Hersek'in yönetimini verdiği gibi, Yeni-Pazar sancağında bir askerî garnizon oluşturma hakkını da tanımıştır. Avusturya, şimdi küçük Sırbistan'ı tamamen çevrelemiş, Adriyatik'e bütün çıkışlarını kesmiştir. Sırbistan sınırları çok küçültülmüş haliyle ve Macaristan'dan sadece Tuna nehri tarafından ayrılmasıyla Belgrat'ın konumu, yabancı bir top ateşi altına yerleştirilmiş bir başkent durumu arz ediyordu (Ristelhueber, 1971, 106). Sırp siyasal seçkinlerinin zihin algısında, daha büyük bir Slav devletinin çekirdeği olması takdir edilmiş bir ülke olan Sırbistan, Balkanlar'da Pan-Germen bloğunun önkolu durumunda olan Avusturya gibi daha güçlü düşmanları tarafından boğulma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış bulunmaktaydı. Kıta Avrupa'sında hâkim güç dengesi politikaları, Sırp ulusalcı hareketinin tanımladığı yaşam alanlarını sürekli olarak aleyhte daraltıyordu. Büyük devletlerin, Balkan yarımadasında yeni kurulmuş siyasal entitelerin, iç siyasal aktörlerinin hâkim eğilimlerini göz önüne almaksızın izledikleri dış politikaları, aşırı milliyetçi duyguları güçlendiriyordu.

Berlin Antlaşması sonrasında Balkan yarımadası, iki yönlü bir gerilimin odağı haline geldi. Bir yandan, kendi kurgusal yaşam alanlarını tam olarak ele geçiremeyen ülkelerin iç siyasal hayatındaki gerilim. Diğer yandan, Balkan yarımadasında çok önemli bir toprak kaybına uğrayan Osmanlı Devletinin iç ve dış politikasında varolan gerilim alanları. Bu çerçevede Osmanlı yönetimi, kızgınlığın en büyüğünü Bosna, Hersek ve Sancak'ın Habsburg Monarşisi tarafından işgal edilmesiyle hissetti. Monarşi, savaşta Osmanlıları yenilgiye uğratmamıştı ve istek tamamen beklenmedik bir şeydi. Bu çözüm, Balkan yarımadasındaki Osmanlı gücünün etkisinin sona erdiğini gösterdi. 1881 yılına kadar Teselya ve Epir'in olduğu gibi, Arnavutluk ve Makedonya hala Osmanlı hâkimiyeti altında olmasına karşın, bu bölgeler zorluklarla tutulabiliyordu. Halihazırda bir Arnavutluk ulusal hareketi şekillenmişti. Bulgar devleti, Bosna, Hersek ve Yeni Pazar Sancağı teknik olarak hala imparatorluğun bir parçası olmasına karşın, hükümet Osmanlı denetiminin tam olarak yenden geri döneceğine dair bir yanılısına içinde değildi. Berlin Antlaşması, kaybeden taraf Osmanlı Devleti üzerinde yarattığı olumsuz etkinin yanında, Rusya'da da çok sevimsiz karşılandı. Birçok Rus'a göre ülkeleri maliyetli bir savaşta mücadele etmiş, çabalarının karşılığı olarak çok az şey almıştır. Bundan fazla olarak hükümet Avrupa tarafından hesap verilmeye çağrılmış, büyük Bulgar devletinin bölünmesini kabul etmeye zorlanmıştır (Jelavich, 1983, 360-61). Gerçek galipler, Doğu Akdeniz'deki güç dengesinin bozulmamasını sağlayan İngiltere ve Batı Balkanlar'da stratejik toprak hedeflerine ulaşma noktasında önemli mesafe alan Habsburg monarşisi olmuştu. Berlin Konferansının toplanmasında çok önemli rol oynayan Almanya Şansölyesi Bismarck'ın, kendisine ümit bağlayan Rusya'nın çıkarlarını değil, daha sonra 1879 yılında bir ittifak yapacağı Avusturya'nın çıkarlarını öncelemesi, bu devletin kazançlı çıkmasının en önemli nedeni olmuştur (Armaoğlu, 1999, 531).

1878'de büyük güçler arasındaki müzakereler, uzun zamandır gelişmeleri yakından izleyen Arnavutların tutumunda radikal bir değişikliğe neden oldu (Jelavich, 1983, 363). Arnavutlar, iki yönlü bir tehlikenin varlığını çok yakından müşahede ettiler. Birincisi, büyük devletlerin Arnavut topraklarına yönelik yayılcı dış politikaları. İkincisi, yeni bağımsızlığına kavuşmuş Balkan ülkelerinin Arnavut topraklarına dönük tasarımları. Bu bağlamda Ayastefanos Antlaşması, Arnavutların yerleşmiş oldukları toprakları Sırbistan, Karadağ ve Bulgar eyaletlerine tahsis ederek, tehlikenin bir boyutunu ortaya koymuştur. Ancak bu dönemde, Sırp-Bulgar ilişkilerinin oldukça kötü olması, Yunanistan ve Bulgaristan'ın karşılıklı toprak talepleri konusunda uzlaşmalarının zorluğu, Arnavutlar açısından rahatlatıcı bir rol oynamıştır. Fakat Arnavutlar, her an bu ülkelerin anlaşması olasılığına karşı, savunmacı bir harekete zorlanmıştır.

1878'den itibaren İstanbul'daki etkili Arnavutlar, gizli bir komite örgütlediler ve bu yöndeki eğilim gittikçe güçlendi (Wolf, 1956, 92-93).

Arnavutlar tarafından toplanan Prizren meclisi tarafından üstlenilen temel görevlerden birisi, Berlin Konferansına bir memorandum göndermekti. Bu başvuru, diğer Balkan milliyetleri üzerinde sahip olduğundan daha fazla bir etkiyi büyük güçlerin kararları üzerinde doğurmamıştır. Berlin Antlaşmasında Karadağ'a, Gusinje ve Plav bölgeleriyle birlikte, Bar ve Podgorica şehirleri de tahsis edilmiştir. Arnavut liderler ise bu bölgeleri topraklarının bir parçası olarak kabul etmektedirler. Arnavut liderlerin gelecekte Yunanistan ile toprak çözümleri konusunda da endişeleri vardır. Karadağ'a bırakılan topraklar konusunda ve Arnavut bölgelerini savunmayan Osmanlı merkezine karşı güçlü bir iç tepki vardır (Jelavich, 1983, 364). Ancak bu noktada, Arnavutların Osmanlı merkezinden beklentilerinin çok gerçekçi olmadığını belirtmek gerekir. Çünkü Osmanlı merkezi, özellikle 1820'lerden itibaren Balkan yarımadasında çıkan isyanları merkezden gönderilen düzenli ordularla bastırmakta sorunlar yaşamaktadır. Yerel liderler, Osmanlı merkezinin bölgede hâkimiyetini pekiştirecek düzenli ordu varlığını istememekte, bu nedenle topladıkları düzensiz birliklerle isyanları bastırmaktadırlar. İsyanların bu tarz düzensiz birliklerle bastırılmasının yol açtığı sonuçlar, çoğu zaman Rusya ve Batılı devletlerin müdahalesini doğurmaktadır (İnalçık, 1992, 53).

Bu noktada Arnavut kuvvetleri, hem Karadağlılar hem de Osmanlı ordusu ile savaşmaya hazırlanmıştı. Karadağlılarla benzer niteliklere sahip Arnavutlar, savaşımalarında oldukça başarılıydılar. Arnavutların, kendi yaşam alanlarının daraltılması karşısında ortaya koydukları bu direniş karşısında merkez ülkeleri, toprak dağılımında değişiklik yapma yönünde bir eğilim gösterdiler. Gusinje ve Plav yerine Karadağ'a, Ulcinj limanını verdiler. Arnavutlar, bu liman şehrinin teslim edilmesine de sert bir şekilde direndiler. Ancak, Avrupalı güçler söz konusu limanın Karadağ'a devrini zorlamak için, bir deniz ablukası uyguladılar ve Osmanlı hükümetine de baskı yaptılar. Bu noktada, güneyde de benzer sorunlar ortaya çıktı. Berlin Antlaşması, Yunanistan ve Osmanlı Devletini müzakerelere girmeye yönlendirmişti. Osmanlı merkezi ise olabildiğince küçük bir toprak parçasından vazgeçmeyi istedi. Aynı zamanda Preseva ve Janina'da Arnavut komiteleri örgütlendi. Bu komiteler, Teselya'nın Yunanistan'a verilmesini kabul etmeye istekliydi ancak, Arnavutlardan oluştuğunu iddia ettikleri Epir bölgesinin değil. Bir kez daha Osmanlılar direnişini desteklediler ve silah temin ettiler. 1881 Mayısında büyük güçler sadece Epir'in nispeten küçük olan Arta bölgesinin, Teselya'yı da alan Yunanistan'a verilmesine karar vermişlerdir. Bu noktada Osmanlı Devleti zor bir tercihle yüz yüze kaldı. Osmanlı Devleti, Ulcinj'in Karadağ'a devrinin gerçekleştirilmesi için Av-

rupalı güçlerden gelen büyük bir baskı altındaydı. Birçok Arnavut lider de, kendi ulusal özelliklerinin artan bilinciyle Arnavutların yerleşmiş olduğu bütün toprakların, tek bir siyasal çatı altında birleşmesi için çağrıda bulundular. Ancak Arnavut liderler, bağımsızlık için çalışmadılar çünkü, çok uzun süredir gelişmekte olan diğer güçlü Balkan komşuları karşısında, ülkenin tek başına ayakta kalabilmesi için çok zayıf olduğunu kabul ediyorlardı. Osmanlı merkezi, önce izleyeceği politika konusunda tereddüt etmesine karşın, iç ve uluslararası mülahazalarla Ulcinj'i Karadağ'a teslim etmeye karar verdi. Derviş Paşa'nın komutasında Arnavutluğa çok büyük bir ordu gönderildi ve yerel Arnavutlardan da yardım alındı. Prizren Ligi direnmeye teşebbüs etti fakat, Nisan 1881'de Prizren alındı ve hareket çöktü. Benzer şekilde Ulcinj'deki direniş de ezildi. Osmanlı yetkilileri güçlü bir karşı direnişle karşılaşmadılar. Liderler tutuklandı ve bazısı sınır dışı edildi. Arnavutluk bağımsızlık mücadelesinin en önemli figürü olan Abdullah Frasheri yakalandı, ölüm cezasına çarptırıldı ancak, cezası ömür boyu hapse çevrildi. Osmanlı hükümeti, merkezî idarî sistemi restore etti (Jelavich, 1983, 365-366). Nihai başarısızlığa karşın Prizren Ligi, büyük başarı sağladı. Arnavutluk toprakları, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan arasında tam anlamıyla parçalanmaktan kurtuldu. Gerçekten de Barbara Jelavich'in aşağıdaki tespiti Prizren Liginin amacının başarıya ulaştığını ortaya koymaktadır: '(...) 1878 Prizren Birliği, esasen yabancı güçlerin Arnavutların ulusal topraklarına tecavüzünü engellemek amacıyla kurulmuştu; amaç, bağımsız bir Arnavutluk'un kurulması değildi' (Jelavich, 2006, 89). Sonuç olarak, Arnavut toprakları için asıl tehlikenin, komşu Balkan devletleri arasında parçalanmak olduğu net bir şekilde ortaya çıktı. Fakat, olumlu bir gelişme olarak, Arnavutlar arasında en azından ulusal bir örgütlenme yönünde ilk adım atılmıştı.

Napolyon Fransa'sının Campo Formio Antlaşması ile ele geçirdiği Arnavut topraklarından, Arnavutlara yönelik yaptığı ulusalcı propagandalar, geç de olsa etki doğurmaya başlamıştı. Batılı büyük devletlerin, bu döneme kadar Arnavutların taleplerine kulaklarını tıkamaları, sonunda seslerini duyurabilmek ve topraklarının parçalanmasını engellemek için, Arnavutları da ulusal örgütlenmeye zorlamıştır. Arnavutlar, 1878'de Yunanistan ve Karadağ'ın açık bir şekilde Arnavutların meskun olduğu toprakları ele geçirme teşebbüslerini püskürtmek için bir dernek kurmaya zorlandılar. Balkan savaşı başladığı zaman Arnavutlar bağımsızlık ilan etmeye hazırdılar. Arnavutlar, bunun alternatifinin ülkenin Sırbistan ve Karadağ tarafından bölünmesinden korktular. Habsburg İmparatorluğu ve İtalya, Arnavutluk hareketini desteklediler çünkü, Adriyatik üzerindeki toprakların Sırbistan tarafından ele geçirilmesi veya yutulmasını istememişlerdir (Wolf, 1956, 91-93). Bir Alman prensi olan William Wied, ilk Arnavutluk yöneticisi olmuş, fakat bu devletin sınırları tam

olarak tespit edilmeden Birinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Bundan başka William, istikrarlı bir devlet kurabilecek yetenekte değildi. İktidara gelmesinden sadece altı ay sonra ülkeyi terk etmeye zorlandı. 1914'de Arnavutluk ne sınır ne de hükümet sorunlarını çözebilmiş durumdaydı. Bu durum savaş sonuna kadar devam etti (Barbara and Charles Jelavich, 1965, 69-70).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun bütünlüğüne karşı en büyük tehlike, güney Slavlarından gelmiştir. Çünkü, Batı Balkanlar'da Avusturya'nın bölgeye yönelik yayılmacı dış politika stratejisinin önündeki en önemli engel, Sırların merkezde yer alacağı büyük bir güney Slav devletinin kurulmasıdır. Ancak bunun ötesinde, burada güçlü bir şekilde vurgulamak gerekir ki, Habsburg İmparatorluğu içindeki ulusal hareketler, birkaç istisnası ile, İkili Monarşinin dağılmasına çalışmamışlardır. Habsburg İmparatorluğunun dağılması ve Yugoslavya'nın yaratılması, monarşi içi siyasal gelişmelerden daha çok, dış olayların zorlamasıyla meydana gelmiştir. Bu süreçte özellikle önem taşıyan husus, 17. yüzyılda Sırlar ve Avusturya arasında varolan yakınlaşmaya karşın, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Viyana ve Belgrat arasındaki artan düşmanlıktır. 1878'de Berlin çözümüne göre, Avusturya-Macaristan Bosna ve Hersek'i işgal etmişti. Bu hareketin arkasında, Bulgaristan'da beklenen Rus hâkimiyetini telafi etmek niyeti vardı. Avusturya'nın girişimi, Sırbistan'da şiddetli bir milliyetçi tepkiye neden oldu. Çünkü Sırlar, tarihsel olarak bölgenin, tamamıyla kendi hakları olduğunu düşünüyordu. Bütün bu karşıtlığa karşın, sonuç olarak Sırlar, Avusturya'nın etkisi altında kaldılar (Barbara and Charles Jelavich, 1965, 72). Bu noktada, Almanya'nın Balkanlara yönelik dış politikasında yaşanan değişim de çok önemlidir. Alman Şansölyesi Otto von Bismarck, 1885'e kadar Balkanlara pek önem vermezken, bu tarihten itibaren, gittikçe artan oranda bölge ile ilgilenmiştir. Almanya'nın bölgeye yönelik dış politikasının gerçekleştirilmesinin en önemli aracı ise Avusturya'dır. Bu bağlamda, Sırbistan'ın kontrol altında tutulması çok önemlidir (Ortaylı, 1998, 40-41). Ancak, 1903'de Habsburg destekçisi Alexandre Obrenovic'in öldürülmesi ve Peter Karadjordjevic tarafından iktidarın üstlenilmesi iki devlet arasındaki ilişkileri daha da kötüleştirdi. Peter, ülkeyi Avusturya yörüngesinden çıkardı, maddi ve moral destek için Fransa ve Rusya'ya yöneldi. 1908'de Avusturya-Macaristan tarafından Bosna-Hersek'in ilhaki, bütün büyük güçlerin de dahil olduğu ciddi bir krizin çıkmasına neden oldu. Peter aynı zamanda, bir ulusal büyüme programını destekledi (Charles Jelavich, 1990, 20-27)

Sırbistan, gerçekte ulusal hareketini sürdürmekte birkaç seçeneğe sahipti. Örneğin, bütün güney Slavlarının Yugoslavya siyasal şemsiyesi altında bir araya getirilmesi çabası bunlardan birisiydi. Bu çabanın önündeki en büyük

engeller, Sırların kurulacak siyasal yapıdaki pozisyonları ile dinsel sorundur. Sırbistan'daki Ortodoksluk bütün Balkan devletlerinde olduğu gibi, özellikle sıkıntı/felaket zamanlarında milliyetçiliğin siperi olmuştur. Lakin, yeni Yugoslavya'da Ortodoks Sırlar, Katolik Hırvat ve Slovenlerle eşit olmayı kabul edeceklerdi. Sırlar, Sırp mı yoksa Yugoslav mı olup-olmayacakları konusunda karar vermeliydiler ve çoğunluğu birincil bağlılıklarının Sırp devletine olacağını varsayma durumunda olmuştur. Bu şartlar altında ikinci düşünce olan, daha büyük Sırbistan daha cazip gelmiştir. Bu politika ile Belgrat, Habsburg İmparatorluğundan Hırvatistan, Slavonya, Dalmaçya kısımlarının ve Bosna-Hersek'in birleşmesine çalışacaktır. Fakat Balkanların Piyemontesi, hareketin sıkı kontrolüne sahip olacaktır. Böylece, Federatif olmayan merkezî bir devlet, nihai ve açık bir Sırp hâkimiyetinde kurulabilecektir. Bununla birlikte Yugoslav düşüncesinin cazibesi tanınmış ve taktik bir silah olarak varlığını korumuştur (Barbara and Charles Jelavich, 1965, 72-73). Görüldüğü üzere, Yugoslavya düşüncesi çok cazip olmasına karşın, Sırp Krallığı veya imparatorluk içindeki güney Slavlarının çoğunluğunun taraf olduğu bir program değildir. Ulusal özelliklerine bağlılıklarından dolayı, Habsburg Slavlarının çoğunluğu imparatorluk içinde özerklik istemiştir. Sırlar, topraklarını genişletmek istemişler fakat, kendi ulusal karakterlerinin temel yapısında değişimi öngörmemişlerdir. Bu çerçevede, 17. yüzyıldan itibaren Avusturya ile kurdukları ilişkiye rağmen, Katolikleştirme politikalarına güçlü bir direniş göstermişlerdir. Bu noktada İlber Ortaylı'nın şu tespiti son derece önemlidir: '(...) Sırların bir bölümünün Avusturya egemenliği altına girişiyle ulusçuluk hareketlerinde yeni gelişmeler görüldü. Sırp halkının çoğunluğunun Osmanlı yönetiminde bulunmasından dolayı Viyana'da imparatorluk hükümeti, kendi tebaası olan Sırların özerk kurumlarına ve ulusçu gelişmelerine göz yummakta, hatta teşvik etmekte bir sakınca görmemiştir. (...) Sırlar daha çok Protestan Macar okullarına devam ettiler' (Ortaylı, 2000, 78-79).

Avusturya ve Sırbistan'daki ulusal kızgınlık ve tutkuların tahrikiyle gerçekleşen bir olay sonrasında Avrupa, 1914 yılında savaş alanına döndü. Balkanlar bölgesi, Birinci Dünya Savaşı süresince savaş alanı olmasına karşın, askerî faaliyetler açısından ikincil önemdedir. İlk önce Sırbistan, Balkan devletleri arasında tek savaşçı devletti. Diğer uluslar bekledi ve duruma göre ağırlıklarını koydular. Hiçbirisi kaybeden tarafı destekleme gayreti içinde değildi. Her biri savaşa dahil olmalarının karşılığı olarak gelecekteki mükafatlarını garanti altına almaya çalışıyordu. Birinci Dünya Savaşına karışmak yönünde karar alan ilk Balkan devleti, Merkezî Güçlere katılan Osmanlı İmparatorluğudur. Savaşa giren ikinci Balkan devleti Bulgaristan'dır. 1914'de sayıca üstün Sırp orduları, aynı zamanda bir Rus işgalini de karşılama sorunuyla yüzyüze

kalan Avusturya'ya karşı cesur bir direniş gösterdi (Barbara and Charles Jelavich, 1965, 78-79). Bu yüzden Merkezî Güçler Sırbistan'a karşı Bulgaristan'ın yardımuna ihtiyaç duydular. Böylece Bulgaristan, her iki tarafla da pazarlık etmek için çok iyi bir pozisyondaydı¹. İttihat ve Terakki Cemiyetinin en önemli isimlerinden birisi olan Cemal Paşa, Birinci Dünya Savaşı patlak vermeden önce, Osmanlı Devletinin olası bir Bulgar ittifakına duydukları ihtiyacı şöyle ifade etmekteydi: '(...) Bulgar ittifakı bizim için cidden önem taşıyordu. Zira günün birinde Yunanlılarla bir mücadeleye girişecektik. (...) Yunanlılarla harbe giriştiğimiz zaman Bulgarları da tekrar karşımızda görmeyelim'. Cemal Paşa, hatıratında, Bulgarların savaş patlak verinceye kadar kendilerini oyaladıklarını ifade etmekte ve ancak söz konusu ittifakın yapılmasına duyduğu isteği şu cümlelerle ifade etmektedir: '(...) Bizim en çok arzu ettiğimiz şey, Bulgarların da bizimle birlikte Umumî harbe girmelerini sağlamaktır' (Cemal Paşa, 2001, 76-77, 161). Güçlü bir pazarlık kozuna sahip olan Bulgaristan'a Müttefikler, Trakya ve Makedonya'nın bir kısmını teklif ederken; Merkezî Güçler, tekliflerini daha da arttırmışlar, daha fazla Sırp toprağı teklif etmişlerdir. Bundan başka Alman yanlısı Kral Ferdinand, Merkezî Güçlerin savaşı kazanacağına ikna olmuştu. Ekim 1915'de Bulgaristan savaş ilan etti ve Sırp ordusunun mahvedilmesine karar verildi. Karadağ ve Arnavut dağlarına doğru çekilen Sırp kuvvetleri ağır kış şartları nedeniyle de büyük kayba uğradılar (Wolf, 1956, 97).

Savaş öncesinde bir Yugoslav devleti yaratmak arzusu Habsburg imparatorluğundaki Güney Slavlarının desteğini sağlayamamasına karşın, savaş olayları genelde Balkan halkları özelde de Hırvatlar arasında düşüncelerin değişmesine yol açtı. Savaş boyunca Slav yurttaşların monarşiye olan bağlılığı tedricî olarak zayıfladı. Bu gerçeğe rağmen, Hırvatların çoğunluğu Habsburg İmparatorluğu için savaştılar, hususiyile İtalyanlara karşı. Çünkü, İtalya'nın bölgeye yönelik tasarımları en önemli bir tehdit olarak ortaya çıkıyordu (Wolf, 1956, 97-98). Söz konusu Hırvatlar Viyana'dan ayrılmak için çaba gösterdiler ve Budapeşte'nin önemi arttı. 1917'deki Korfu Deklarasyonunda sürgündeki Sırp hükümeti başkanı Nicola Pasic ile imparatorlukta güney Slav siyasetlerinin başlıca temsilcilerinden oluşan komiteyi temsilen Ante Trumbic, Sırp, Hırvat ve Slovenlerin içeren bir devletin yaratılması konusunda anlaşılabilir. Bir Yugoslav devletinin oluşumunun temelleri belirlendi. Bununla birlikte Hı-

---

¹ Balkanlarda şiddetin tarihsel süreç içerisinde sürekli kendi kendini üretmesinin temel nedenlerinden bir tanesi, dönemsel olarak herhangi bir Balkan ülkesi açısından olumlu olarak görülebile de gelecek açısından son derece olumsuz gelişmelere kapı aralayan bir faktör olarak, Bulgaristan'ın içinde olduğu durumdur. Dönemsel gelişmeler karşısında irredantizm politikası izleyen Balkan devletleri, hem büyük güçlerin bölgeye müdahalesine zemin hazırlamakta hem de Balkan yarımadası ülkeleri arasında güven krizinin daha da derinleşmesine yol açmaktadır.

vatlar ve Slovenler, imparatorluktaki diğer uyrukların tutumları nedeniyle, daha uzun süre İnkili Monarşi içerisinde özerklik statüsü arayamazlardı. Savaşın sonunda Habsburg imparatorluğunun bir daha bir araya gelemeyeceği ortaya çıkmıştı (Barbara and Charles Jelavich, 1965, 80-81).

Versay Barış Konferansında Yeni Krallığın sınırlarının çizilmesi, İtalya ile büyük bir çatışmaya neden oldu. İtalya, Merkezî Güçlerle işbirliği yapmasına karşın, Londra Antlaşması temelinde 1915 yılında Müttefikler tarafında savaşa girmiştir. Bu anlaşma ile İtalya'ya Dalmaçya ve Adriyatik adalarını da kapsayan Yugoslavya ülkesinde toprak kazanımları vaat edilmişti. Konferansta Wilson, anlaşma şartlarının yerine getirilmesine self-determinasyon ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle muhalefet etti. İtalya taleplerinin büyük kısmını almamasına karşın, Istria, Fiume Limanı, Zara ve Trieste'yi ele geçirdi. Nüfusunun ağırlıklı kesimi Hırvat ve Sloven nüfustan oluşan Istria'nın ilhaki, İtalya ve Yugoslavya'nın savaş sonrası ilişkilerini kötüleştirdi (Wolf, 1956, 98). Versay'da yaratılan Yugoslav devleti savaş öncesi Sırbistan'dan üç kat daha büyüktü. Önceki Sırp krallığına Carinthia ve Carniola, eski Avusturya toprakları olan Hırvatların Dalmaçya kıyıları, Hırvatistan, Slavonya ve Macar mülkü olan Voyvodino, Bosna-Hersek eklenmiştir. 1918'de Karadağ yeni ulusal birlik için oylama yaptı. Bu büyük ve potansiyel olarak güçlü devletin yaratılması, savaş sonucunda Balkanlar'da meydana gelen büyük dönüşümdü. Birinci Dünya Savaşının sonu modern Balkan devletlerinin kuruluşunda nihai aşamayı oluşturdu. Romanya'nın Besarabya'yı Sovyetlere vermesiyle uğradığı kayıp dışında, Yugoslavya Istria, Fiume, Zara ve bazı küçük adaları ele geçirmiş, Bulgaristan güney Dobruca'yı güvence altına almış, İtalya 12 adayı Yunanistan'a bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı Balkan devletlerinin sınırlarında büyük bir değişim doğurmamıştır. Yugoslavya ve Romanya, Osmanlı İmparatorluğu ve Habsburg İmparatorluğunun topraklarının parçalanmasından en kazançlı çıkan iki devlettir. Sadece topraklarını çok fazla genişletmemişler, aynı zamanda gelecekte ekonomik olarak nisbî refah ümidi verecek yeterli bir gelir kaynağı temin etmişlerdir (Barbara and Charles Jelavich, 1965, 82-83-84). Diğer taraftan Osmanlı topraklarının bölünmesinden en büyük sıkıntıyı Bulgaristan ve Arnavutluk çekmiştir. Her iki savaşta da kaybeden Bulgaristan, Türk Trakya'nın ve Makedonya'nın paylaşılmasından gerçek payını almaktan dışlanmıştı. Arnavutluk ise nüfusunun üçte birinin Sırp hâkimiyeti altında kaldığını ve diğer bir kısmının da Yunanistan'ın denetiminde kaldığını görmüştür (Herbert, 1999, 160-161). Balkanlardaki ulusal kurtuluş yüzyılı, tebaa halkların Habsburg ve Osmanlı hâkimiyetinden kurtulması ve kendi ulusal devletlerini kurmaları ile son bulmuştur.

SONUÇ

Kıta Avrupa'sında yüzyıllar boyunca, her alanda yaşanan köklü değişim ve dönüşümler sonucunda gerçekleşen 'millet egemenliği'ne dayalı 'millî devlet'lerin, Balkan yarımadasındaki doğuşunun tamamlanması, biraz geç ve sancılı olmuştur. Gerek Balkanları çok uzun yüzyıllar boyunca hâkimiyeti altında tutan Osmanlı İmparatorluğu, gerekse bölgeyi kendi hâkimiyeti altına almaya çalışan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veya bölgede kendine bağlı siyasal yapılar kurmaya çalışan Rus Çarlığı, bölgenin hızla gelişmekte olan milliyetçi dinamiklerini dikkate alacak ve daha sağlıklı bir zeminde gelişmesini sağlayacak bir eğilim içinde olmamışlardır. Osmanlı Devleti, Balkanlar'daki topraklarını korumak, dış güçlerin bölgeye yönelik müdahale ve tahriklerini önleme çabasının ötesinde, yıkılan ekonomik düzenin ve aşınan millet sisteminin yerine, bölgenin Hıristiyan halklarını da içerecek geniş tabanlı bir siyasal/ekonomik model geliştirememiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığı, Osmanlı topraklarını, Avrupa içi güç dengesini sarsmadan kendi aralarında paylaşma mücadelesini verirken, Kıta Avrupası'nın diğer merkezi güçleri de, söz konusu dengenin bozulmadan korunmasını gözetmişlerdir. Balkan yarımadası halkları arasında geç milliyetçilik olgusunun tetiklediği millî dürtüler, millet egemenliğinin ötesinde yaşam alanlarının yeniden tanımlanması sürecini başlatmıştır. Bu süreç, çatışmayı çok taraflı bir hale getirmiştir. Çatışmaların çok taraflılığının bir yüzü, bölge topraklarını kendi hâkimiyetine almaya çalışan büyük güçlere karşı ise, diğer yüzü de toprak taleplerinin örtüşmesinden üreyen Balkan halkları arasında şiddet dozu oldukça yüksek olan çatışmalardır. Büyük güçlerin Balkanlara yönelik müdahalesinin en aza indirildiği dönemlerde dahi, bölge içi dinamikler, çatışma üretme yeteneğini korumaktadır. Tarihsel süreç boyunca yaşanan dış müdahalelerin yanında; İhtilal Fransa'sının aksine entelektüel ve ekonomik alt-yapıdan yoksunluk, bölge halklarının kurdukları millî devletlerin, ilerlemeci ve işbirliğine dayalı bir dış ilişkiler modeli geliştirmelerini engellemiştir. 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başında olduğu gibi, 20. yüzyılın son çeyreğinde de ırka dayalı şiddet politikaları ekseninde, yaşam alanlarının yeniden tanımlanmaya çalışılması, söz konusu ilerlemeci ve işbirlikçi dış ilişkiler modelinin, bugün dahi Balkan yarımadasında sorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu süreçlerin bu tarz yaşanmasında, belki Fransız İhtilalini yapanlar kadar Balkan Halklarının da, 'eşitlik, kardeşlik, adalet' ilkelerinden çok, realpolitik ekseninde bir dış politika üretmeleri etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- ANDONYAN, Aram (1999), *Balkan Savaşı*, (çev: Zaven Biberyan), Aras Yayıncılık, İstanbul.
- ARMAOğLU, Fahir (1999), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- BROWM, L. Carl (Editör) (2000), *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CASTELLAN, Georges (1993), *Balkanların Tarihi*, (Tercüme: Ayşegül Yaraman-Başbuğu), Milliyet Yayınları, İstanbul.
- CEMAL Paşa (2001), *Hatıralar*, (yayına hazırlayan: Alpay Kabacalı), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- HERBERT, Aubrey (1999), *Ben Kendim Osmanlı Ülkesine Son Seyahatler*, (çev: Yılmaz Tezkan), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara.
- HOBBSAWM, E. J. (1998), *Devrim Çağı (1789-1848)*, (çev: Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi, Ankara.
- HOCAOğLU, Mehmet (1989), *Abdülhamit Han'ın Muhtıraları (Belgeler)*, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul.
- ITZKOWITZ, Norman (2000), 'Algılamalar Sorunu', *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, (Editör: L. Carl Brown), İletişim Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (1992), *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul.
- JELAVICH, Barbara (1983), *History of The Balkans, Eighteenth and Nineteenth Centuries, Volume: I*, Cambridge University Press, New York.
- JELAVICH, Barbara (2006), *Balkan Tarihi 2*, (Tercüme: Zehra Savan, Hatice Uğur), Küre Yayınları, İstanbul.
- JELAVICH, Charles (1990), *South Slav Nationalisms and Yugoslav Union Before 1914*, Ohio State University Pres, Columbus.
- JELAVICH, Charles and Barbara (1968), *The Balkans*, Prentice Hall Inc., New Jersey.
- KARAL, Enver Ziya (1988), *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, VIII. Cilt, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- KARAL, Enver Ziya (1988), *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, VII. Cilt, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- McNEILL, WILLIAM H. (1963), *West A History of The Human Community*, The University of Chicago Press, Chicago.
- ORTAYLI, İlber (1998), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

- ORTAYLI, İlber (2000), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PALMER, Alan (2003), *'Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu [bir çöküşün tarihi]'*, İkinci Basım, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- RISTELHUEBER, René (1971), *A History of The Balkan Peoples*, (Edited by Sherman David Speçtor), Twayne Publishers Inc., New York.
- SOWARDS, Steven W., *Twenty-Five Lectures On Modern Balkan History (The Balkans In The Age of Nationalism)*, <http://www.lib.msu.edu/Sowards/staff/balkan/index/htm>.
- SOYSAL, İsmail (1999), *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- SULTAN ABDÜLHAMİT (1984), *Siyasi Hatıratım*, 4. Baskı, Dergah yayınları, İstanbul.
- TİMUR, Taner (1998), *Osmanlı Kimliği*, İmge Kitabevi, Ankara.
- TODOROVA, Maria (2000), 'Balkanlar'daki Osmanlı Mirası', *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, (Editör: L. Carl Brown), İletişim Yayınları, İstanbul.
- TODOROVA, Maria (2003), *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, (çev: Dilek Şendil), İletişim Yayınları, İstanbul.
- WEST, Rebecca (1982), *Black Lamb and Grey Falcon A Journey Through Yugoslavia*, Penguins Books, New York.
- WOLF, Robert Lee (1956), *The Balkans In Our Time*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- YERASIMOS, Stefanos (2002), *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, (çev: Şirin Tekeli), Beşinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.